

Департамент культури і туризму, національностей та релігій
Чернігівської обласної державної адміністрації

Новгород-Сіверські СТАРОЖИТНОСТІ

Газета Новгород-Сіверського історико-культурного музею-заповідника
«Слово о полку Ігоревім»

№1 (26) 2026 р.

НОВЕ МУЗЕЙНЕ ВИДАННЯ

Світлана Приход
завідуюча краєзнавчого відділу

Вихід у світ збірки «Весільна обрядовість Новгород-Сіверщини» став знаковою подією для музейної спільноти, краєзнавців, етнографів.

У час, коли Новгород-Сіверська громада живе в умовах постійної небезпеки, перебуваючи в зоні активних бойових дій, особливої ваги набуває збереження культурної самобутності краю. Видання стало результатом кропіткої науково-дослідницької роботи.

Зібрані матеріали знайомлять читачів із багатством місцевих весільних традицій, що століттями формувалися на теренах Сіверського краю.

До збірки увійшли весільні обряди, записані у 16 селах Новгород-Сіверської громади: Блистіві, Кудлаївці, Ломанці, Буди-Вороб'ївської, Бириному, Кам'янській Слободі, Ларинівці, Лизунівці, Мамекиному, Печенюгах, Поповці, Пушкарях, Рогівці, Тріцькому, Чулатові. Це дало змогу відобразити локальні особливості та різноманіття весільної культури регіону.

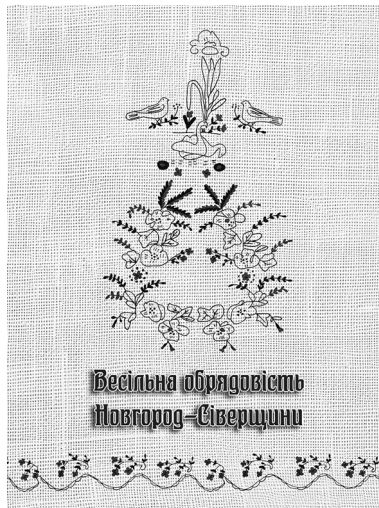
До видання увійшли світлини, на яких представлено весільне вбрання, рушники, сорочки.

Традиційне народне весілля – один з найдавніших і найурочистіших етапів родинної обрядовості українців. Інтерес до нього не згасає й сьогодні. Проте чимало елементів цього дійства майже втрачено назавжди. Старовинні звичаї поступово переплітаються із сучасними. Відтворити автентичну весільну обрядовість, властиву саме нашому регіону, стає дедалі складніше. Щороку йдуть у засвіти ті, хто пам'ятав, як відбувалося весілля в 50-60-х роках ХХ століття. На жаль, разом із ними зникають і яскраві подробиці веселого та колоритного родинного свята. Інша проблема – прикордонні з РФ села на сьогодні практично знищені. Люди звідти виїхали. Окупанти разом з матеріальними цінностями знищили і пласт народної культури, який навряд чи колись відродиться.

Створенню сім'ї наші предки надавали надзвичайно важливого значення. До весілля долучалась вся родина та громада. Воно мало характер гучного, багатоденного дійства, наповненого співами, танцями, музикою, жартами. Нагадувало театралізовану виставу, тому й говорили: «Грати весілля».

Залежно від регіону тривалість і кількість обрядових дій могла змінюватися, однак кожна з них мала глибоке символічне наповнення.

На Новгород-Сіверщині, як і в багатьох інших областях України, майже всі присутні були

КАЛЕНДАР ПАМ'ЯТНИХ ДАТ (квітень-червень)

11 квітня – Міжнародний день визволення в'язнів нацистських концтаборів

18 квітня – День пам'яток історії та культури

26 квітня – Міжнародний день пам'яті про Чорнобильську катастрофу

28 квітня – 85 років від дня народження Василя Лопати – художника-графіка, ілюстратора «Слова о полку Ігоревім»

8 травня – День пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 р.

9 травня – День Європи

17 травня – День пам'яті жертв політичних репресій

18 травня – Міжнародний день музеїв

21 травня – Всесвітній день вишиванки

24 травня – День слов'янської писемності і культури

22 червня – День скорботи і вшанування пам'яті жертв війни в Україні

28 червня – День Конституції України

Закінчення на 2 стор.

Закінчення. Початок на 1 стор.

не просто спостерігачами, а й активними учасниками весільного дійства. Спільність, єдність і підтримка роду вважалися запорукою щасливого майбутнього молодії пари.

Весільний обряд у кожному селі громади мав свої особливості: відрізнялися окремі етапи обрядодій, побажання, традиції, порядок проведення святкових днів тощо. Особливо виразною була пісенна традиція: кожне село мало свій неповторний репертуар, манеру виконання, говірку, мелодику та гумор весільних пісень-гуканок. У цих піснях відобразилося стародавнє бачення

світобудови, розуміння окремих соціальних явищ, організація життя та побуту.

Тексти весільних обрядових пісень-гуканок у збірці представлені окремим розділом.

У книзі збережені неповторні народні традиції, унікальні сіверські та східно-поліські говірки.

«Весільна обрядовість Новгород-Сіверщини» – вагомий внесок музею-заповідника в справу збереження та популяризації традиційної культури рідного краю. Частину накладу збірки передано до бібліотек, навчальних закладів міста та колегам-музейникам.

ОСОБЛИВОСТІ ЄВРЕЙСЬКОЇ КУХНІ НА НОВГОРОД-СІВЕРЩИНІ

Олена Матюк

директорка Новгород-Сіверського
історико-культурного музею-заповідника
«Слово о полку Ігоревім»

Їжа має велике значення у повсякденному житті людини. Вона забезпечує щоденні потреби організму в необхідних поживних речовинах, тішить наші смакові рецептори та приносить задоволення. Рецепти, на перший погляд, простих та звичних для нас страв формувалися століттями. Вони трансформувалися та підлаштовувалися під звичаї, соціальні умови, природні та кліматичні особливості в яких перебували люди в процесі свого історичного розвитку.

Життя євреїв Новгород-Сіверщини є окремою темою для досліджень. До початку Другої світової війни єврейське населення міста становило приблизно 10-15% від загального. До музею-заповідника потрапили спогади колишнього місцевого жителя Марка Аграновського та його доньки Белли Ліберман, яка зараз мешкає у Німеччині. Белла поділилася враженнями зі свого дитинства, коли гостювала у бабусі у Новгороді-Сіверському, зокрема, рецептами страв, які готували в родині.

Варто зазначити, що на будь-яку національну кухню має вплив і місце проживання. Новгород-Сіверський розташований на крутих схилах річки Десни, яка завжди була багатою на рибу. Її вживали у великій кількості всі без винятку жителі нашого міста. Риба була на кожному столі цілий рік.

Марк Аграновський згадує родину Кутік, яка спеціалізувалася на торгівлі рибою. Його магазин був завжди переповнений рибою різноманітних сортів, зокрема і тією, що доставлялися вагонами з півдня. У продажу була плотва, лящ, окунь та щука.

Беззаперечним фаворитом єврейського столу, як згадує Марк Аграновський, була **фарширована щука**. Вона мала особливе значення для євреїв і була обов'язковою

стравою суботнього столу, без неї не обходився жоден Шабат. Купити щуку не було великою проблемою, тому що в річках її водилося вдоволь. Вистачало всім.

Житні пиріжки начинені товченою картоплею з цибулею, смаженою на конопляній олії. Випікалися разом з хлібом, який робили з чистого житнього борошна. Одночасно готували таку страву як кулага.

Кулага – це густа темно-коричневого кольору рідина з кислуватим присмаком, надзвичайно смачна. Ймовірно – вторинний продукт з опари, що перебродив. У доступних джерелах технологія приготування кулагі описується таким чином: солод розводили теплою водою та настоювали близько години в теплому місці. Окремо проварювали ягоди. Житнє борошно розводили холодною водою, додавали проварені ягоди та настояний солод, все добре перемішували і ставили у тепле місце (зазвичай витоплена піч) при температурі 40-50С° ферментуватися або бродити. Процес міг тривати від однієї до декількох годин, а іноді і довше, залежно від бажаної густоти кулагі.

Цолнт - суп із домашньої локшини з курятиною або суп-квасоля з яловичиною, який змішувався з гречаною кашею. На суботньому святковому столі подавався після фаршированої щуки.

Кугл - куряча шийка або спеціальний полотняний мішечок, наповнений сумішшю цибулі та жиру (все це, варилося заздалегідь, бо у суботу євреям заборонялася будь-яка робота, у тому числі розтоплювати піч).

Завершували суботню святкову вечерю **Флодн** – пиріг з маком та **компот**.

Белла Ліберман також згадує, що у бабусиному будинку посеред кімнати стояла велика піч і її тітка Стера рогачем з довгою ручкою діставала з неї горщики зі смачною їжею, у яких була гречана каша з вершковим маслом чи картопля. Ароматний дух від цих страв заповнював увесь дім.

Спогади Аграновських дають нам уявлення про те як жили та чим харчувалися єврейські родини. Вони мають особливу цінність – допомагають зберігати пам'ять про багатокультурне середовище міста, повсякденне життя його мешканців та традиції, які формували атмосферу Новгорода-Сіверського в минулому.

Василь Грицай – «мозікан української сцени»

Наталія Коврижко
бібліотекарка наукової
бібліотеки музею

На початку ХХ століття театральне життя Новгорода-Сіверського було досить жвавим і різноманітним. У місті активно розвивалася культурна інфраструктура, а важливим осередком громадського й мистецького життя став новозбудований театр – Народний дім, який швидко здобув популярність серед мешканців міста та навколишніх сіл повіту.

У Народному домі регулярно відбувалися драматичні вистави, оперети, концерти, літературно-музичні вечори. Значне місце посідали гастролі театральних колективів, що приїздили до Новгорода-Сіверського.

Саме тому візит відомого артиста Василя Грицай в 1909 році не був випадковим епізодом, а став частиною активного театрального процесу, який існував у місті.

Василь Овсійович Грицай (справжнє прізвище Колтановський) народився 26 квітня 1856 року в селі Куковичі Сосницького повіту Чернігівської губернії. Український оперний співак (тенор, баритон), драматичний актор, режисер і антрепренер.

Походив із родини священика. Здобував освіту в Чернігівській духовній семінарії, за деякими відомостями – в Харківській духовній семінарії. Співу навчався в Харківському музичному училищі.

У 1883 році дебютував у партії Петра в опері «Наталка Полтавка» в харківській трупі М.Кропивницького. Того ж року перейшов до трупи М.Старицького. В період з 1893-1899 рр. працював в колективах П.Саксаганського та Д. Гайдамаки.

В.Грицай мав сильний, красивий голос широкого діапазону. Був одним із найпомітніших виконавців української оперної сцени кін. ХІХ поч. ХХ ст.

Серед його найвідоміших оперних партій:

Петро («Наталка Полтавка» М. Лисенка, 1883),

Левко («Утоплена» М. Лисенка, 1885),

Ілько («Чорноморці» М. Лисенка, Харків, 1883),

Іван («Чорноморці», Одеса, 1884),

Султан («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського, Ростов-на-Дону, 1884),

Виборний («Наталка Полтавка»).

Виступав також як виконавець українських народних пісень.

Важливе місце у творчості В.Грицай посідала драматична сцена. Найкращими його ролями вважалися:

Хома («Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» М. Старицького),

Юрко Довбиш («Юрко Довбиш» М. Старицького),

Олексій («Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка),

Микита («Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького),

Андрій («Глітай» М. Кропивницького).

Його партнерами на сцені

були видатні діячі українського театру: Марія Заньковецька, Марко Кропивницький, Панас Саксаганський, Марія Садовська-Барілотті та інші.

Протягом 1900-1907 років Василь Грицай з перервами очолював власні драматичні антрепризи, з якими активно гастролював містами України та Російської імперії. Під його керівництвом театральні трупи виступали як у великих культурних центрах, так і в провінційних містах, популяризуючи українське театральне мистецтво серед широкої публіки.

Як антрепренер В.Грицай поєднував організаторську діяльність із акторською та вокальною роботою, беручи участь у виставах як провідний артист. Репертуар його труп складався переважно з українських музично-

драматичних творів, оперет і народно-побутових драм, що користувалися значним успіхом у глядачів.

Саме завдяки таким гастрольним колективам український театр на початку ХХ століття продовжував активно розвиватися за межами великих міст.

Гастролю Василя Грицай стали помітною подією в культурному житті Новгорода-Сіверського початку ХХ століття. Поява на місцевій сцені одного з найвідоміших українських артистів доби корифеїв викликала значний інтерес публіки та ще раз засвідчила важливе місце Новгорода-Сіверського на театральній мапі Чернігівщини.

Афіші свідчать, що репертуар був надзвичайно різноманітним – від українських історико-побутових драм та музичних вистав до комедій, концертних номерів і народних сценічних видовищ.

Особливу увагу місцева публіка приділяла українському театру. Участь Василя Овсійовича Грицай надавала гастролям особливого престижу. Його ім'я було добре відоме театральним глядачам імперії, а тому в афішах окремо підкреслювалося.

Організатори гастролей розглядали його як головну сценічну «зірку», здатну привернути численну аудиторію.

Новгород-Сіверський того часу був важливим культурним центром регіону, де театральне мистецтво мало сталу традицію та вдячного глядача. Гастролю Грицай стали однією з яскравих сторінок цього театрального життя, а водночас – останнім великим виступом митця перед його смертю.

Восени 1909 року в місті гастролювало «Товариство русько-малоруських опереточно-драматичних артистів» під управлінням О. Светлова. Театральні афіші наголошували на участі «відомого українського артиста Грицай».

Закінчення на 4 стор.

Закінчення. Початок на 3 стор.

З 11 по 20 жовтня 1909 року в Новгород-Сіверському театрі були поставлені п'єси «За волю і правду», «Запорожець за Дунаєм», «По ревізії», «Страшна розплата», «Каторжна», «Кум Мірошник, або Сатана в бочці» де головні ролі зіграв Василь Грицай.

Квитки можна було придбати заздалегідь у книжковому магазині Х.Бокримова, а в день вистави – в касі театру. Початок спектаклю призначався на шосту годину вечора.

29 жовтня 1909 року відбувся бенефіс актриси Віри Василівни Віриної, доньки Василя Грицяя. Афіша повідомляла: «В перший раз на тутешній сцені нова дозволена п'єса, що користується величезним успіхом». Глядачам була представлена вистава:

«Кума Марта» з новою декорацією п'ятого акту – сценою пожежі. Роль Куми Марти виконувала Віра Вірина. У постановці була задіяна уся трупа, хор і танцюристи.

Саме під час перебування в Новгороді-Сіверському восени 1909 року Василь Овсійович тяжко захворів. Некролог у газеті «Рада» згадував: «Занедужав покійник у плеврит, який перейшов у сухоти, але, не дивлячись на тяжку хворобу, він грав до Нового року». Попри тяжкий стан В.Грицай не залишав сцену майже до останніх місяців життя, що свідчило про його виняткову відданість театру та глибоке усвідомлення свого покликання.

Помер артист 2 березня 1910 року в своєму селі Куковичі на руках дружини – відомої української акторки Олександри Віриної.

У некролозі, М.Старицька писала: «Кожному, хто знає Грицяя, стиснеться серце сумом від цієї звістки, бо небіжчик лишив по собі в серці кожного найтепліший спогад своєю щирою, м'якою вдачею».

Новгород-сіверські гастролі Василя Грицяя стали останнім великим сценічним періодом митця. Вони поєднали в собі і творче піднесення, і трагічний фінал життя одного з найяскравіших представників класичного українського театру корифеїв.

Кок-сагиз на Новгород-Сіверщині

Олена Путра
старший науковий співробітник
краєзнавчого відділу

Сьогодні мало хто згадає, що означає «кок-сагиз». Але за панування в Україні радянської влади ця «чужа» рослина з екзотичною назвою наприкінці 40-х рр. минулого століття займала гектари найкращої родючої української землі. Після Другої світової війни схожа на кульбабу рослина-каучуконос була важливим стратегічним продуктом. На той час у країні зі стрімким розвитком індустріалізації постала гостра проблема потреби у гумі. У різних сферах життя почала широко використовуватись гума – від пошиття чобіт, до коліс для машин і ременів на заводах. Вирощування кок-сагизу було частиною стратегії досягнення економічної незалежності Радянського Союзу від західних країн у виробництві стратегічно важливої сировини, зокрема, каучука. Однак, попри масштабні зусилля та залучення безкоштовної праці колгоспників, цей проєкт не виправдав очікувань. Сільське господарство, яке керувалося вказівками «згори», заздалегідь приречене було на невдачі.

Отже, від 19 квітня 1948 р. вийшла постанова Ради Міністрів УРСР і ЦК КП/б/У «Про всебічний розвиток виробництва кок-сагизу в колгоспах УРСР».

Новгород-Сіверська районна газета «Шлях колгоспника» ще у 1946р. епізодично інформувала про успіхи (не зважаючи на несприятливі того року кліматичні умови) у вирощуванні кок-сагизу в колгоспах України. Сотні гектарів тоді сіяли на Київщині, з кожним роком збільшуючи площі посіву. Інформації про вирощування кок-сагизу в районі ще не було. Азіатська кульбаба, ймовірно, на той час ще не потрапила на лани Новгород-Сіверщини.

Починаючи з 1950 року, «районка» інформує про успіхи, складнощі та прорахунки у вирощуванні в

колгоспах району кок-сагизу, технічній культурі, якій не судилося бути «царем полів».

Кок-сагиз виявився дуже вимогливим, потребував значно більше вологи і поживних речовин, ніж інші с/г культури. Тому сіяли на торф'яних або родючих рівнинних ґрунтах в польовій сівозміні після конопель. Надлишок вологи також шкодив рослині.

Неодмінною умовою гарного врожаю був ретельний догляд за чистотою посівів – колгоспникам доводилося багато працювати, аби позбавитися бур'янів.

На колгоспних ланах у селах Прокопівка, Попівка, Стахорщина, Мамекине, Дегтярівка, Кірове та на полях у місті після зими вперше з'явилися сходи кок-сагизу. Щоб вони були гарні, з осені землю підживлювали тонами гною (до 80 т/га) та центнерами мінеральних добрив (до 5 ц/га). Але вирішальну роль у розвитку рослини до її повного дозрівання відігравав подальший догляд за посівами: ранньою весною, як розтане сніг, проводили «сліпу» шаровку, потім – прополка з рихленням міжрядь. Вдруге підживлювали в період бутонізації. В період дощів ще раз підживлювали посіви мінеральними добривами та пташиним послідом, після чого знову глибока шаровка. Всього за сезон мало бути 4 шаровки (інакше плантації швидко «окуповував» безкаучуковий родич – звичайна кульбаба) і 2 рази – розпахування кінними розпахниками. Боротьбу зі шкідниками проводили шляхом протруєння гексохлораном.

Не завжди вказівки «зверху» співпадали з можливостями колгоспників: не вистачало ні часу, ні робочих рук, ні агротехнічних знань. Тому не всюди вчасно проводилася прополка. В ряді колгоспів лани кок-сагизу були занедбані, вчасно не прополоті, засмічені бур'яном та кульбабою. Подекуди, через відсутність сходів після зими на деяких ділянках (як приклад, міський колгосп ім. Комінтерну) доводилось робити підсадку рослин та ще раз підживлювати мінеральними добривами. Багато уваги і часу потребувало збирання насіння культури. Масове визрівання насіння припадало на червень. Корзинки рослин розкривалися з 8-9 години ранку. Треба було встигнути зібрати насіння, адже навіть у

тиху погоду за 2-3 години воно розліталось. Тому збирали насіння 3-4 рази на день, з ранку до заходу сонця і слідкували, щоб не потрапила кульбаба звичайна. Аби уникнути втрат, рекомендувалося виривати не повністю розкриті корзинки (насіння дозріває при сушінні). Таку роботу могли виконувати лише досвідчені, добре проінструктовані збирачі. Керівники колгоспів виділяли по 8-10 збирачів на гектар. Майже в кожному колгоспі до збирання залучалися школярі (на 1 робітницю – 2 учні). Ніяких механізмів для полегшення праці не було. Отже, повзаючи на колінах, обмотаних ганчір'ям, збирали насіння вручну, в спеціальні мішечки, прикріплені до поясу. Щоб мішечок був завжди відкритим, вставляли гнуту дротину. Корзинки сушили на переносних стелажах довжиною 2 м, шириною 1 м з бортами, заввишки 15-20 см. Щоб насіння не розносилося вітром, зверху стелаж накривали марлею; розсипали шаром 10 см і 3-4 рази на день перемішували, перетирали вручну та очищували. Кондиційне насіння здавали до заготпункту.

Колгоспи району виділяли під посіви каучуконосу від 5-10 га (у с. Горбів, міській колгосп ім. Комінтерна, Гнатівка) до 35 га (с. Комань).

Непоганим урожаєм насіння відзначився Мамекін, де з 15 га взяли 825 кг сирцю. Але не без допомоги школярів, які збирали по 4-6 кг сирцю на день. У Комані зібрали в 10 разів більше запланованого, у Ленькові – по 20 кг /га при плані 5 кг, у Гнатівці – понад 300 кг з 10 га.

Не можна було запізнюватися із збиранням каучуківмісних корінців. Мали встигнути до перших морозів, інакше каучуківмісності сирцю втрачалися. Отже, починався цей процес з другої половини серпня і тривав до початку листопада. Дуже важко було вручну викопувати (з глибини до 30 см) та очищувати корені від бадилля. Колгоспники змушені були шукати вихід та застосовувати технічні знання, щоб полегшити працю. Наприклад, у 1951р. в Горбові змайстрували спеціальний плуг, який підрізував ґрунт під коренями кок-сагізу на глибині 30-35см. При меншій глибині втрачався каучук (у нижній частині кореня його вміст був більше). Виорані на поверхню таким чином корені було легше вибирати з ґрунту.

Як би там не було, у Дегтярівці щодня накопували по 60 ц/га коріння при плані 14 ц, у Ленькові по 45 ц/га, в Мамекинову по 40 ц/га.

Але не все було гладко. Агроном-каучуковод районного сільськогосподарського відділу О.Савченко писав у «районці», що «вбагатьох колгоспах району до збирання ставляться недбайливо, зволікаючи невідкладну роботу» (як то у с.Кірове, с.Стахорщина). Керівників колгоспів закликали приділити «серйозну увагу збиранню коренів до морозів», щоб уникнути втрат сирцю. Той факт, що на кінець літа – початок осені припадає вистигання зернових та інших культур, на збір яких традиційно мали спрямовуватися зусилля, вище керівництво не дуже турбувало.

Безкоштовна робоча сила колгоспників рятувала гумову промисловість СРСР. На 1951р. високий урожай кок-сагізу забезпечив перевиконання плану здачі насіння та коренів, дозволив окремим господарствам продемонструвати досягнення на обласній сільськогосподарській виставці.

З 1 листопада 1951р. приступали до підзимнього посіву, перед чим вивозили

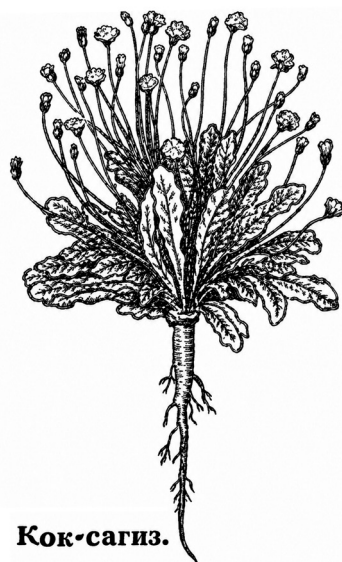
на лани добрива (гній – 30-40 т/га, суперфосфат – 2 ц/га, аміачна селітра – 1 ц/га, калійна сіль – 1 ц/га). Сіяли по заборонованому і замаркованому ґрунту гніздовим способом: ширина міжрядь 45 см, гніздо від гнізда 30 см. Насіння приходилося економити. Щоб не зробити перевитрат, колгоспники змушені були витратити час на щоденне відмірювання площі, аби взяти насіння по нормі (3,5 кг/га). Насіння присипали гноєм-сирцем та загортали на 1см. Задля економії насіння скористалися порадою академіка Лисенка (прославився боротьбою зі «лженауковою» генетикою), який запропонував саджати кок-сагіз живцями. Зокрема, у Дігтярівці практику вирощування живцями «взяли в оборот». Як згодом з'ясувалося, саме така практика була однією з причин скорого виродження рослини на українських нивах.

Взимку колгоспники мали вивчати агротехніку вирощування кок-сагізу на спеціальних агрокурсах. Для занять правління виділяли агрономів-каучуководів. Але навчання в більшості колгоспів були лише «на папері». Наприклад, у Ларинівці на зиму 1952р. обмежилися лише складанням списків слухачів.

Наступний 1952 р. виявився не зовсім оптимістичним для тих господарств району, на які було покладено обов'язки допомагати розвивати «резинову» промисловість СРСР. Як приклад, «районка» інформує про значні недоліки і прорахунки (зокрема, у Ларинівці). Кок-сагіз багато-де не приживався, після зимівлі не зійшов на значних площах. Підсів не проводили (ймовірно, не було чим). Лани заростали бур'яном та кульбабою. Велику шкоду рослині завдавав довгоносик. Такі недоліки «викликали занепокоєння» у інструктора РК КПБУ, агронома П. Гаврилова. Хоча були й успіхи у міському колгоспі ім. Комінтерна, у Шептаках, Ленькові, Комані тощо. За цим стояла важка ручна праця в полі від сходу сонця і до ночі. Того року були нагороджені урядом за високої врожай Н.Деркач та Н.Розум (с. Комань). Нагороди надихали, але не на довго. Неможливість впровадження механізованого догляду за рослиною скоро дала привід для розчарування у вигідності рослини для українських господарств.

До того ж, кок-сагіз під впливом місцевого клімату та сусідства з кульбабою почав мутувати, вихід каучуку з коренів значно знизився.

Отже, історія вирощування кок-сагізу на Новгород-Сіверщині є важливим нагадуванням про проблеми централізованого планування та примусового впровадження незручних для місцевих умов агротехнічних новацій. Вирощування чужою рослиною «з партійним підходом» викликало несприйняття через надзвичайну складність. Невідповідність клімату, надмірна залежність від ручної праці, а також брак агрономічних знань зробили «проект кок-сагізу» малоефективним. Примусово впроваджуваний малорентабельний кок-сагіз, після смерті Сталіна, був швидко забутий, залишивши після себе уроки про важливість раціонального підходу до аграрної політики. До того ж, вченим вдалося отримати нові види синтетичного каучуку, що перевершував за якістю кок-сагіз. У Новгород-Сіверському районному виданні «Шлях колгоспника», починаючи з 1953 р., інформація про вирощування цієї культури відсутня.

Кок-сагіз.

ВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯД СЕЛА КУДЛАЇВКА

Записано від Зівако Ганни Василівни,
директора Кудлаївського будинку культури.

Сватання

У свати йшли парубок, його кращий друг, батько, хрещений, дядько рідний. Жінки сватати не ходили, хіба що тоді, коли не було батька чи інших чоловіків родичів. Несли з собою вузлик із хлібиною, горілкою, і трішки смаколиків, а то й без них. Ішли переважно ввечері. Якщо дівчина була згодна, то давала сватам рушники. Хлопцю перев'язувала руку червоною хустиною або клала її йому на плече. Вона розрізала хлібину, принесену сватами, і сідали до столу.

Під час сватання могло бути два варіанти сценарію: якщо дівчина була згодна на одруження з цим хлопцем, то вона давала сватам рушники, а якщо ні – то гарбуз.

У першому випадку міг бути такий сценарій:

– *Добрий вечір вашій хаті. Чи дозволите зайти до вас?*

– *Коли добрі люди та з добрим словом, то просимо до господи. Ну що ж, кажіть, що ви за люди, і що привело вас до нас. Серед сватів хтось один каже:*

– *Ми купці заморські. Приїхали до вас з okazji здалеку. Ось яка в нас справа. Є в нас молодий та гарний парубок (він стоїть позаду сватів), який був тут у ваших краях і зустрів не песьця, не куницю, не чорно-бурую лисицю, а прекрасну дівчицю. Чим вона його заворожила? Але з тих пір зажурився наш молодий господар, не п'є, не їсть, каже, що жити без неї не може. Довго блукали ми темними лісами, плвли морями і ось нарешті ми тут. І хочемо побачити, чи насправді вона така гарна.*

Батько каже:

– *Так, є в нас дівчина, та не така вона вже й красуня.*

– *А ви покажіть. Ваш товар – наш купець. Хлопець чим не молодець.*

Мати виводить дівчину. Свати її вихваляють. Жених виходить і стає попереду.

Батько до жениха:

– *Якщо будеш мені зять, то прошу до хати. А ти, доню, якщо любиш його, неси рушники.*

Молода в'яже сватів рушниками через плече, а хлопець кладе на плече червону хустину.

Сват каже:

– *Спасибі батьку й матері, що свою дочку рано будили і доброму ділу учили, спасибі й молодій, що рано вставала, тонко пряла, хороші рушники придбала.*

Донька до матері:

– *Спасибі й тобі, моя ненько, що будила мене раненько, а я слухала, вставала та й рушників наткала, на тихій річечці білила, на зеленім бережку сушила і старостів одарила (Кланяється матері та батьку, сватам).*

Батько каже:

– *Ну що ж, доню, розрізай хлібину. Запрошуємо всіх до столу.*

Далі за розмовою домовлялися про дату весілля, обговорювали всі організаційні моменти, кількість гостей тощо.

Другі свати.

Два парубки, заходячи до хати, ведуть такий діалог:

– *Ти чув, Галю сватають сьогодні?*

– *А як же я? Я сам хотів на ній женитися.*

– *Та не піде вона за тебе. Не треба, діла не буде.*

– *Та пішли вже, пішли. Піде.*

– *Дівчина виглядає у вікно. Каже:*

– *Ой, мамо, тато, сховайте мене хоч у коморку.*

– *Та що це ти, доню, адже свати йдуть.*

– *Це не ті. Нелюбий він мені. Не піду я за нього.*

– *Ну тоді гарбуза лаштуй, чи що?*

Заходять хлопці.

– *Здрастуйте.*

– *Доброго здоров'я.*

(Другий хлопець)

– *Кажуть люди, що в вас теличка є на виданні?*

Батько:

– *Та є, та вже іншими бичками погуляна.*

– *Та нам хай би чужими, аби телятка наші були.*

– *Е ні, і теличка і телятка хай нам будуть.*

– *Ну що, доню, неси вже рушника, та й вип'ємо на радощах.*

Дівчина несе гарбуз, накритий хусткою. А коли жених бере все, вона швидко зриває хустку, а гарбуз залишається в руках жениха.

Другий хлопець

– *Ну що я тобі казав. Так і сталось. Тільки сорому наробив на все село. (Вони йдуть)*

Весілля

Запрошувати на весілля могли починати за тиждень, або напередодні – четвер, п'ятниця. Молода з дружкою вбиралися в національний одяг. У молоді був вінок на голові, а в дружки – стрічка. Вони йшли запрошувати на весілля. Намагалися прийти в такий час, щоб люди були вдома. Заходили до хати й казали: «Кликали батько й мати, і ми кличемо вас до нас на весілля».

Весілля гуляли два дні: в суботу та неділю. У суботу – весілля, а в неділю – сніданки. У суботу молодий зі своєю свитою приходив до двору молоді. Але відразу їх не пускали. Просили викуп за молоду. Найчастіше викуп вимагали брати чи сестри молоді. Молодий забирав наречену й вони їхали розписуватись. Після цього за давнім повір'ям треба було проїхати через три мости (щоб залишити всі біди й печалі за мостами) і тоді вже гуляли в хаті молоді.

Коровай пекли ті жінки, які були щасливі в шлюбі довгі роки. Коровай прикрашали шишками, які викрадали незаміжні дівчата та хлопці тоді, коли несли коровай до столу. Дружки накривали коровай хусткою і дивилися, щоб ніхто не вкрав вишок. Але все одно шишки викрадалися, щоб і собі скоро вийти заміж чи одружитися.

Коли ділили коровай, то спершу підносили рідні нареченої, а ті в свою чергу обдаровували молодих подарунками або грошима. Один із сватів ділив коровай, а інший підносив кожному гостеві на тарілці, накритій хустинкою, шматок коровая та чарку горілки. Гість брав чарку, промовляв побажання, випивав, забирав коровай, дарував подарунком чи гроші. Сват ніс гроші молодим, а подарунки брала мати та складала в одному місці. Гроші з тарілки молода брала теж хустинкою.

Усе дійство супроводжувалося піснями:

Дружко коровай кроє – 2 рази

В нього діток троє

Та всі з кошелями,

Весь коровай забрали, гу-у-у!

Дружко коровай сече, – 2 рази

В нього сопляк тече,

Подайте метлище,

Витерти соплице, гу-у-у!

Коли вже виходили із-за столу та йшли додому, то по дорозі також співали:

Проїла мати дочку – 2 рази

На солодкім медочку.

Напилась та й скаче.

Проснулась – плаче, гу-у-у!

Оглянулась мати – 2 рази

Немає дитяти.

Велика щербина –

Нема сім'янина, гу-у-у!

Не виглядай, мати, – 2 рази

Не ведем дитяти,

Подарки забрали,

Дитя не отдали, гу-у-у!

Співали, танцювали цілий день, але молода мала потрапити до хати молодого до заходу сонця. Тому свахи складали скриню і разом з молодими вирушали до хати молодого. З ними їхали дві свахи і світилка.

Світилка – дівчинка з боку молодого, з букетом квітів, який

перев'язували однією хустиною в домі молодого, а другою – навхрест – в домі молоді. За столом вона сиділа поряд з боярином. Після весілля букет закидали на вогнище, а хустки вона забирала собі.

На столі перед молодими ставили йельці – у дерев'яний круг вставлялися дерев'яні високі палички (10 штук), прикрашалися кольоровим папером та штучними квітами. Зверху їх накривали червоною хусткою. Молодиці співали пісні, піднімали йельці й опускали на стіл, так, щоб грюкнуло. При цьому хустка мала злетіти з паличок, а її знову накидали (і так тричі).

По приїзду, свахи починали прибирати хату молодого: вішали рушники, застеляли стіл новою скатертиною, клали на ліжко подушки, а ввечері до хати молодого від молоді вирушало перезва, і весілля продовжувалося в домі молодого. Тут також ділили коровай серед їхніх родичів і так само обдаровували молодих. Співали гуканки-передірки:

*У нашого свата – 2 рази
Пшениця не жата,
Бо нікому жати –
Дружечки пузаті, гу-у-у!
А в нашого свата – 2 рази
На полиці щучки –
Брешете, як сучки, гу-у-у!
А в нашого свата – 2 рази
На полиці раки
Дружки – разкаряки, гу-у-у!*

А молода дружина роздавала подарунки роду молодого.

У перезву везли курку, прикрашену калиною. Якийсь час з нею танцювали, а потім випускали під піч. Гуляння продовжувалося.

Сніданки

Дійство і співи розпочиналися в неділю вранці, коли молодій несли снідати. Наїдки клали у вузлик – тарілки з млинцями, салом, ковбасою, смаколиками тощо.

Співали, коли йшли дорогою, співали перед воротами, впізнавали свою молоду, співали за столом, а потім – дорогою додому.

Ці пісні-гуканки з давніх часів лунали на весіллях в селі Кудлаївка. Вони звучать і сьогодні та знову набувають популярності.

По дорозі

*Метена юлиця метена,
Сюди Галечка везена
Ще й василечки поросли
Сюди Галечку повезли, гу-у-у!
Ми до тебе, Галечко, ідемо,
Тобі снідати несемо.
В тебе, Галечко, всі знали,
Ми твого двора питали.
Посеред двора лобода
Вийди, Галечка, молода, гу-у-у!
Ми ж тобі, Галечка, не знали.
Ми твого двора питали
Посеред двора калина
Вийди, Галечка, княгиня, гу-у-у!*

У дворі перед ганками

*Пусту свате в хату – 2 рази
Нас тут небагато
Сім раз по чотири
Та всі чорноброві, гу-у-у!
Пусту свате в хату – 2 рази
Нас тут небагато
Сім раз по семеро,
Свату хату перевернемо, гу-у-у!
Пусту свате в хату, – 2 рази
А то ми померзли,
На лютім морозі
В свата на порозі, гу-у-у!
Одчиніть каморку – 2 рази
Випускайте пчолку
Нехай політає
Та й нас привітає, гу-у-у!
А в нашого свата – 2 рази*

Усього багато

І хліба, і солі –

Горілки доволі, гу-у-у!

Сніданки кажуть: «Де ж ви, свашко, нашу молоду заховали? Ми їй снідати принесли».

Свати відповідають: «Була ваша – стала наша! Та й нема її в нас!»

Сніданки: «Як це нема? Тут вона! Ось ми вас горілочкою почастуємо, то ви всі і подобришаєте!» (наливають горілку).

Ой слаба у вас горілка, як вода!

А у вас краща?

А в нас краща!

Сніданки співають:

Дай Андрій горілку – 2 рази

Було не брать дівки,

Було – молодіцю,

Пили б і водицю, гу-у-у!

Свати виводять підставну молоду і кажуть: «Ось ваша молода!»

Це ж не наша! Не наша – 2 рази

Наша не так пляше.

А як буде наша,

Вона нам і запляше, гу-у-у!

Свати знову виводять підставну молоду: «Тоді це ваша!»

І це не наша!

Знову:

Одчиніть камору – 2 рази

Випускайте пчолку

Нехай політає

Та й нас привітає, гу-у-у!

Свати відповідають: «От вам не згодиш! Та не така, ця не та! Ну, тоді це вже точно ваша!»

А це наша!

Молодий разом з молодою вклоняються та запрошують до столу.

За столом співають:

Посіли сніданки – 2 рази

Погнулися лавки.

Горілки нап'ються.

Ще більше прогнуться, гу-у-у!

А в нашого свата – 2 рази

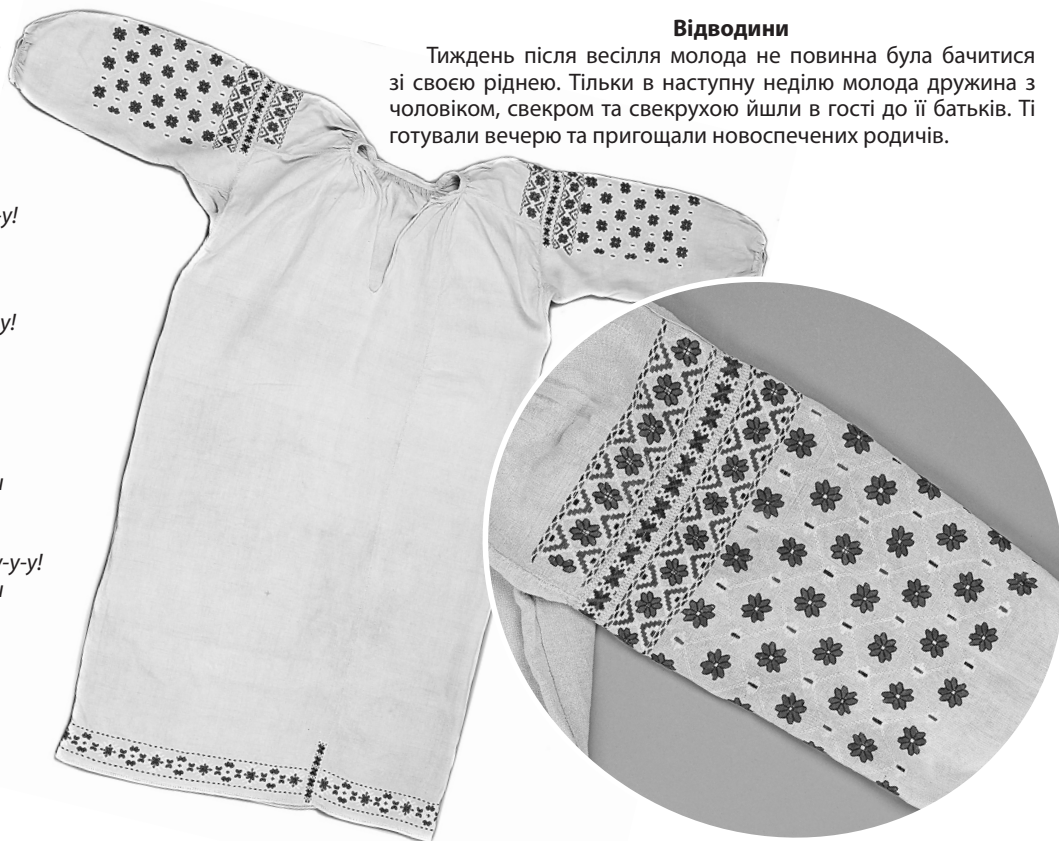
З верби-лози хата

Сінечки з берези,

Дружечки тверезі, гу-у-у!

Відводини

Тиждень після весілля молода не повинна була бачитися зі своєю ріднею. Тільки в наступну неділю молода дружина з чоловіком, свекром та свекрухою йшли в гості до її батьків. Ті готували вечерю та пригощали новоспечених родичів.

ДО 875-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ІГОРЯ СВЯТОСЛАВИЧА – ГОЛОВНОГО ГЕРОЯ «СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ»

Наталія Андросенко
завідувачка сектору наукової
та просвітницької роботи

3 квітня 1151 року народився Ігор (у хрещенні Георгій) Святославич, князь новгород-сіверський і чернігівський. Середній син чернігівського князя Святослава Ольговича, онук Олега Святославича, правнук Ярослава Мудрого, відомий як головний герой «Слова о Полку Ігоревім». Вже з дитинства батько долучав Ігоря до діяльності старших князів. Зокрема, в 1159 році разом з батьком брав участь у з'їзді чернігівських князів. По смерті батька в 1164 за угодою старшого брата Олега з їхнім двоюрідним братом, Святославом Всеволодовичем, який обійняв чернігівський стіл, Ігор Святославич мав одержати від останнього якусь волость, але Святослав не дотримав обіцянки. Ймовірно, Ігор жив разом з братом Олегом у Новгороді-Сіверському, за іншими даними – князував в Путивлі та Курську. Вісімнадцятирічний Ігор брав участь у поході коаліції князів на Київ 1169 року, ініційованому Рюриком і Давидом Ростиславичами. Не пізніше того ж року Ігор одружився з дочкою галицького князя Ярослава, а 8 жовтня 1170 року в них народився первісток Володимир. У майже тридцятилітньому віці, 1180 року, по смерті свого старшого брата Олега, він посів престол Новгород-Сіверського. У 1180-х Ігор мав напружені стосунки з багатьма сусідніми князями. Зокрема, з переяславським Володимиром Глібовичем, нерідко доходило до жорстких сварок, унаслідок однієї з яких, той понищив володіння Ігоря. Складні відносини були і з Києвом, де тоді правив старший двоюрідний брат Святослав Всеволодович, який уславився успішними походами на половців. До Ігоря з його молодшим братом Всеволодом Святослав ставився поборливо. Ті ж почували себе зневаженими і намагалися ухилитися від походів під його проводом. Ігор вів традиційну для клану Ольговичів політику співробітництва з

половецькими ханами. 1181 р. разом із половцями воював проти князя Рюрика Ростиславича, був розбитий і в одній ладді з Кончаком урятувався втечею Дніпром. Союз із Кончаком, мабуть, спричинив відмову Ігоря Святославича від загальноруського походу 1183 р. у Половецький степ. У лютому 1185 р. знову ухилився від участі в переможному (як потім з'ясувалося) поході проти половців.

Бажаючи здобути славу й здобич, у квітні 1185 р. організував спільно з братом Всеволодом, своїм сином, путивльським князем Володимиром і племінником князем рильським Святославом Ольговичем новий похід проти половців. Княжі дружини на р.Каялі зазнали поразки від орди половецьких ханів Гзи і Кончака, а сам Ігор Святославич потрапив у полон, з якого йому згодом вдалось утекти. Похід Ігоря Святославича на половців послужив сюжетною основою «Слова о полку Ігоревім». 1191 р. знову здійснив похід на половців, досягши при цьому часткового успіху. По смерті двоюрідного брата, князя Ярослава Всеволодовича в 1198 р., як «старший во Ольговичах» вокняжився в Чернігові, де й помер. Досі триває дискусія де поховали Ігоря Святославича – в Чернігові чи Новгороді-Сіверському. Потрапивши в полон в 1185 р. Володимир Ігорович одружився там з дочкою Кончака, в них народилася дочка. Іншим дітям Ігор теж вдало знайти партнерів: дочку видав за онука київського князя Святослава Всеволодовича, а сина Святослава одружив із дочкою іншого впливового князя, майбутнього володаря Києва, Рюрика Ростиславича.

Засновник: Новгород-Сіверський історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім»

Свідоцтво про реєстрацію: ЧГ №662-311Р від 9.01.2019 р.

Адреса редакції: 16000, Чернігівська область, м.Новгород-Сіверський, вул. Слобідська, 1

e-mail: slovo@cg.ukrtel.net

Електронна версія на сайті - ns-nslovo.org.ua

Наклад - 200 примірників. **Замовлення №2098**

Друк: ФОП Жилінкова Л.В., Чернігівська обл., м. Мена, вул. Армійська, 23, тел. (099) 033 55 84

Редакція не завжди поділяє точку зору автора (авторів). За точність викладених фактів і цитувань несе відповідальність автор (автори).

«Новгород-Сіверські старожитності»

Редакційна колегія:

Олена Матюк, Олена Радченко,
Світлана Дубовець, Ірина Лобачова,
Наталія Андросенко, Наталія Коврижко,
Світлана Приход

Розповсюджується безкоштовно

Редакція газети «Новгород-Сіверські старожитності» запрошує до співпраці краєзнавців, науковців, істориків, літераторів.